

RUTESPIRINEUS

Rutes de muntanya, senderisme i excursions

Famílies
i nens

Patrimoni
històric

Català

Ruta del Ferro (Llorts-La Cortinada)

La Ruta del Ferro a Andorra, un itinerari cultural amb una mirada al passat miner d'aquest país

Llorts, Parròquia d'Ordino, Andorra

Dificultat Baixa

Temps total efectiu 2:10h

Desnivell acumulat 100m

Distància total 7,6 km

Punt de sortida / arribada Mina de Llorts

Població més propera Llorts (Andorra)

EDITORIAL ALPINA. Andorra. Comapedrosa-Engorgs-Juclar-Pessons-Tristaina. Serie E0. 1:40.000.

 itinerari

 sentit de la ruta

 inici / final

INTRODUCCIÓ

Us proposem fer el recorregut del Camí Ral entre les poblacions de Llorets i La Cortinada. El camí és molt fàcil, agradable i gairebé sense desnivell. Això fa que aquesta sigui una caminada perfecta per realitzar amb nens. La ruta avança pel costat del riu Valira tot descobrint-nos la Mina de Llorets, l'itinerari de les escultures dels Homes de Ferro, el camí dels traginers (escultures contemporànies) i l'església de Sant Martí de la Cortinada.

La Ruta del Ferro a Ordino permet descobrir diferents indrets relacionats amb el món del ferro a Andorra: la Mina de Llorets, el camí dels traginers, la farga Rossell i així reviu el passat miner i siderúrgic del país. Cal tenir present que el treball del ferro a Andorra fou una de les activitats econòmiques més importants del país des de principis del segle XVII fins a finals del XIX. La ruta que us presentem forma part de l'antic camí que feien els carreters per portar el ferro des de la Mina de Llorets fins a les fargues de La Massana. Antigament els pastors també l'utilitzaven per traslladar el bestiar, i era la via per on la gent es desplaçava també. Aquest camí Ral travessa la vall de sud a nord i n'esdevé l'eix principal.

EL MILLOR D'AQUESTA RUTA

- ✓ Descobrir la **història del món del ferro** i de la **siderúrgia** al Principat d'Andorra.
- ✓ Conèixer la bonica **vall d'Ordino** a través d'aquesta relaxada i interessant excursió històrico-cultural.
- ✓ **Passejar per l'antic camí** que utilitzaven els carreters per transportar el ferro.

PUNTS IMPORTANTS DE PAS (WAYPOINTS)

Datum Europeu 1950

Punt de pas	Temps	Latitud	Longitud	Altura
1 Mina de Llorts	0:00h	N 42.5999370°	E 1.5325900°	1.431m
2 Pont de les Moles	0:09h	N 42.5958493°	E 1.5283520°	1.420m
3 Escultures Homes de Ferro	0:10h	N 42.5950235°	E 1.5283427°	1.425m
4 Pont del Vilaró	0:20h	N 42.5933390°	E 1.5270020°	1.397m
5 Pont d'Arans	0:45h	N 42.5822330°	E 1.5207290°	1.360m
6 Sant Martí de La Cortinada	1:00h	N 42.5767530°	E 1.5178430°	1.330m
1 Mina de Llorts	2:10h	N 42.5999370°	E 1.5325900°	1.431m

MÉS INFORMACIÓ

TEMPS TOTAL EFECTIU (SENSE PARADES): 1:00h des de la Mina de Llorts fins a La Cortinada. 1:10h per a la tornada, en fer una lleugera pujada s'estima una mica més que en l'anada.

DESNIVELL ACUMULAT: 100m

DISTÀNCIA TOTAL: 7,6 km

DIFICULTAT TÈCNICA: Baixa. Cap dificultat.

ÈPOCA: Tot l'any.

MATERIAL: Res en especial.

CARTOGRAFIA: Andorra. Comapedrosa-Engorgs-Juclar-Pessons-Tristaina. Serie Eo. 1:40.000. Ed. Alpina.

OBSERVACIONS: L'itinerari es pot realitzar indistintament en els dos sentits de la marxa, encara que el sentit descrit és el més freqüent, ja que és còmode poder estacionar el vehicle al pàrquing de la Mina de Llorts. Hi ha l'opció de fer una combinació de vehicles, deixant un vehicle al punt d'arribada. L'Oficina de Turisme d'Ordino ofereix tant visites guiades a la Mina de Llorts com activitats lúdiques per a famílies amb nens recorrent la Ruta del Ferro. També és molt recomanable visitar el Centre de Natura de La Cortinada, un museu interactiu molt interessant.

COM ARRIBAR-HI EN COTXE

Pujant per la **vall d'Ordino** per la **carretera CG-3** deixem enrere les poblacions de **La Massana** i **Ordino**. Pugem cap a la capçalera de la vall en direcció a l'estació d'esquí d'Ordino-Arcalís (Vallnord). Sobrepassem **La Cortinada** i poc després arribem a **Llorts**. Passada aquesta petita població, a uns 200m a mà dreta, trobem indicat el **pàrquing de la Mina de Llorts** on es pot aparcar el vehicle.

SABIES QUE...

Actualment la Mina de Llorts només conserva una galeria d'uns 30m de llargada i sense puntals de fusta? En el seu moment, aquesta galeria fou oberta amb pólvora.

NO ET PERDIS...

Els diferents punts d'interès tant culturals com naturals que anem trobant al llarg de l'itinerari, cadascun amb els seu panell descriptiu: monuments, fonts, explicacions de flora, etc.

RECORREGUT

Comencem la ruta al costat del pàrquing de la **1 Mina de Llorts (0:00h - 1.431m)** on hem deixat el vehicle. La mina i l'inici del camí que prendrem de baixada cap a La Cortinada estan just al costat del pàrquing. Ens acostem a la mina per veure-la de prop. Aquesta mina va ser molt important per l'economia de la vall i per la gent d'aquests pobles de muntanya. Actualment la Mina de Llorts forma part de l'itinerari transfronterer de la "Ruta del Ferro als Pirineus", que vol recuperar el patrimoni cultural i industrial d'Andorra, Catalunya, el Llenguadoc-Rosselló, Aquitània i el País Basc. A l'estiu, s'ofereixen visites guiades a l'interior de la mina així com la possibilitat de recórrer el camí dels Homes de Ferro i descobrir l'exposició permanent a l'aire lliure d'escultures contemporànies (camí dels traginers) realitzades en motiu de la posada en marxa de la Ruta del Ferro (cal contactar amb l'Oficina de Turisme d'Ordino per obtenir-ne més informació). La Mina de Llorts, conjuntament amb les mines de Ransol i les de Sedornet, alimentaven les fargues de la zona. La Mina de Llorts data del segle XIX i només estigué operativa durant quatre anys a causa de la poca quantitat de ferro que s'hi va trobar.

Així doncs, davant de la mina prenem el camí que fent una lleugera baixada, pel marge esquerre del riu, ens anirà mostrant diferents escultures. La pista no té cap pèrdua i es fa còmodament. Repartits al llarg de tot el recorregut anem trobant diferents punts marcats amb números que ens indiquen els diferents llocs d'interès tant culturals com naturals de l'itinerari. Aviat trobem el **punt 1** i a la nostra esquerra veiem una **roca metamòrfica** d'una textura granular fina i homogènia, que té una estructura laminar que permet

obtenir-ne peces planes i primes de forma regular. Es tracta de la llosa que tradicionalment s'utilitza en les teulades dels habitatges d'Andorra i de molts altres llocs del Pirineu. Seguim caminant i trobem el **punt 2** al costat d'una **font natural amb una gran quantitat de ferro**. Es pot apreciar molt bé tot el ferro acumulat al voltant de la font. L'aigua ha arrossegat tot aquest ferro i l'ha anat abocant al fons de la font. A sobre de la roca podem apreciar un color platejat, es tracta d'un bacteri molt característic de les aigües que presenten una alta concentració de ferro. A pocs metres hi ha el **punt 3**. Estem en una **zona humida** a causa de les poques hores de Sol que hi ha durant l'any. Observem l'abundància de molses i plantes petites que mesuren molt pocs centímetres. Sobrepassem el punt 3 i seguim l'itinerari. Una mica abans d'arribar al **punt 4** trobem, a mà esquerra, el camí cap a les **bordes de l'Ensegur**. Es tracta d'un emplaçament amb diverses cabanes i zones de pastura. Abans la gent dels pobles hi pujava amb el bestiar per passar-hi l'estiu. Aquest camí també ens portaria fins al barranc de l'Ensegur on es pot practicar descens de barrancs. Aquest és un barranc equipat l'any 2009, d'unes 3h de recorregut i per gent ja iniciada en aquest esport (és un barranc llarg, molt relliscós i requereix de molts ràpels). Per aquest mateix camí també es pot arribar fins al coll d'Arenes (2.539) situat entre els pics de Casamanya (2.752m) i de l'Estanyó (2.915m).

Al llarg de l'itinerari anem passant per bancals, bordes, prats,... sempre amb el riu Valira ben a prop. Prenem consciència de l'estreta relació que hi ha hagut des de sempre entre el medi i tots els pobles de la vall d'Ordino. El **punt 5** és un bon espai per observar i estudiar la **vegetació de la zona**. Observem el *roure martinenc* (arbre caducifoli d'escorça fina que pot arribar als 25m d'alçada), el *xop* (arbre caducifoli, de més de 20m d'altura que té un tronc recte i gruixut), el *bedoll* (arbre elegant, d'escorça blanca quan és jove i amb moltes berrugues quan és vell) i la *falguera* (que colonitza grans superfícies del sotabosc), entre d'altres. El **punt 6** està situat una mica més avall, on el camí està protegit per **murs de pedra**. Aquests murs s'anomenen "murs de pedra seca" perquè estan construïts sense morter, això fa que acabin sent força fràgils. Aquestes construccions estan formades per la superposició de pedres que foren seleccionades minuciosament per mantenir l'estabilitat. Les pedres utilitzades sovint provenien de llocs propers. Aquests murs acostumaven a tenir uns 7 pams d'alçada per tal d'impedir l'entrada del bestiar en transhumància. Pocs metres més avall arribem al **2 pont de les Moles (0:09h - 1.420m)** i **punt 7** de l'itinerari. Es tracta de l'encreuament entre el camí Ral i el camí que va cap a Llorts.

Deixem el pont a la nostra dreta enrere i al cap de pocs metres, a la nostra esquerra, reconeixem un prat amb les **3 7 escultures a l'aire lliure dels Homes de Ferro (0:10h - 1.425m)**. L'autor d'aquestes set escultures és el francès **Rachid Khimoune**. Khimoune, per a la seva creació, va utilitzar roca ignia, roca metamòrfica, roca sedimentària i bronze. El títol de l'obra és la "**Família Jordino**" i representa la reunió d'aquestes set persones a Andorra per Nadal. Jeanne ve de Sant Petersburg, Aeyko de Tòquio, Felip de Mèxic, Richard de Londres, Izis del Caire, Jean-Baptiste de Mònaco i Titi de París. L'autor diu que aquests set personatges estan units per la història i ens convida a deixar volar la imaginació i inventar nosaltres mateixos la seva història.

Tornem al camí i a la dreta veiem l'**escultura de Mark Brusse**, titulada "**Endless**", que està formada per un pont de pedra i ciment i dos homes de bronze i granit que fan rodar una pedra pesada. Uns metres més enllà, a la dreta també, veiem l'escultura del **Gran carro de ferro i pic de Jordi Casamajor**. Segons l'autor, l'escultura vol representar la unió de dos elements arrelats i íntimament relacionats al món de la metallúrgia i la mineria. El *pic* com a element clau i indispensable per extreure el ferro de les vetes de la mina, element fonamental, simbòlic, portador de tota la força que representa. El *carro* com a representació de l'esforç del transport, el símbol del camí en si mateix. El carro transporta el ferro a la farga per ser transformat. L'andorrà Jordi Casamajor ha fet que aquests dos elements reals i representatius del camí del ferro s'uneixin creant una sola imatge plàstica.

La ruta segueix descendint suaument per la vall. Veiem a la nostra dreta un segon pont al costat d'una àrea de descans amb bancs, taules i barbacoes, el **4 pont del Vilaró (0:20h - 1.397m)**, al costat d'una àrea de descans amb bancs, taules i barbacoes. Poc després, el camí rural passa per una borda i per la **farga de Vilaró**. La farga era un edifici molt senzill i tècnicament limitat en que s'obtenia el ferro per reducció directa del mineral extret a les mines. La fragilitat de l'estructura hidràulica de la farga feia que no pogués resistir grans corrents d'aigua. Per aquest motiu, per garantir-ne la seguretat, es va construir a la capçalera del Valira del Nord a una alçada propera als 1.500m. L'artista **Alberto Carneiro** amb la seva obra "**La casa de la terra i del foc**" guarda la memòria dels homes de la vall d'Ordino que anaven a la recerca de ferro.

Seguim i a la dreta del camí, com si es tractés d'una barana, trobem l'escultura de "**L'home-de-ferro-talp-que-camina**". Segons el seu autor, el francès **Guy de Rougemont**, les autoritats d'Ordino li van demanar que pensés en l'Home de Ferro, que protegís a aquest home que torna diàriament a casa esgotat després de la jornada de treball a la mina. L'escultura, de 12m de longitud i 3m d'alçada, retallada i de línies sinuoses, foradada per tal de deixar passar el vigorós vent de la vall d'Ordino, guiarà a l'home de ferro al llarg d'aquest camí perillós. Poc després trobem l'última escultura, que és la de **Satoru Sato**, un **gran monòlit de ferro**.

Després d'aquest punt, seguim el descens per la vall entre grans prats i deixant a mà esquerra diferents camins que pugen cap a la vall de l'Ensegur. Veiem ja les cases d'Arans al fons a la dreta. Seguim avançant i passem pel costat de la borda de Soler, que deixem a la nostra esquerra. I des d'aquí arribem al **5 pont d'Arans (0:45h - 1.360m)**. A mesura que ens acostem a La Cortinada, cada vegada tenim el riu més a prop. El riu Valira del Nord neix prop de l'últim poble de la vall, El Serrat. En aquesta zona, l'aigua del riu té una tonalitat vermellosa arrel de l'alt contingut en ferro de les terres que arrossega.

El camí passa pel costat de la **mola del Mas d'en Soler**, hem arribat ja a **La Cortinada (0:55h - 1.330m)**. Seguim i creuem un pont que ens deixa a l'altre costat del riu. Caminem uns metres pel costat de la carretera. Arribem a la **serradora i mola de Cal Pal**: els edificis daten de finals del segle XVI i principis del XVII, van deixar de funcionar als anys 60 i el 1996 van ser restaurats. L'Oficina de Turisme d'Ordino ofereix visites guiades a l'estiu. Creuem la carretera i donem una volta pels voltants de la fantàstica **6 església de Sant Martí de La Cortinada (1:00h - 1.330m)**. Estem davant d'un dels símbols de la vall d'Ordino a causa de la seva riquesa artística i cultural. L'edifici està vinculat a l'itinerari de la Ruta del Ferro en tenir diferents elements manufacturats amb ferro procedents de les fargues andorranes. Per exemple les reixes de l'altar major i de les capelles laterals, entre molts altres detalls.

Per a la tornada, desfem tot el camí que hem fet i en poc més d'una hora tornem a estar a la **1 Mina de Llorts (2:10h - 1.431m)**.

QUÈ MÉS PODEM VISITAR?

Centre de Natura de La Cortinada

Es tracta d'un espai museogràfic d'interpretació del patrimoni natural i cultural. A través d'uns plafons interactius es mostren els diferents ambients de l'alta muntanya, tot descobrint-nos la seva flora i fauna. És d'accés gratuït i es troba just davant del camp de golf en una antiga borda gestionada pel Comú d'Ordino. La Cortinada se situa a uns 3 km al nord d'Ordino.

Coordenades GPS: N 42.5744052° E 1.5188788°

Estació d'esquí d'Arcalís

Arcalís conjuntament amb Pal i Arinsal, integra el gran domini esquiable de Vallnord. L'estació d'Arcalís té diferents sectors: Arcalís 1.940, Els Planells, La Coma 2.200 i Les Portelles 2.552m i gaudeix d'una de les millors neus de tot el Pirineu.

Coordenades GPS: N 42.6321563° E 1.4817784°

Farga Rossell

Es tracta d'una de les últimes fargues actives d'Andorra i és un clar exemple del patrimoni preindustrial d'aquest país. Actualment l'espai s'ha convertit en un centre d'interpretació del ferro. S'hi poden fer visites guiades i diferents activitats. La farga es troba a la sortida de La Massana pujant cap a Ordino.

Coordenades GPS: N 42.5461941° E 1.5212945°

Parc Natural de la vall de Sorteny

Aquest parc natural és un dels 3 espais protegits que té Andorra, juntament amb la vall del Madriu-Perafita-Claror i el Parc Natural Comunal valls del Comapedrosa. Té una superfície de 1.080 hectàrees i destaca, sobretot, per la seva flora: més de 700 espècies de flors i plantes. S'hi accedeix per la desviació que hi ha després d'El Serrat anant cap a Arcalís.

Coordenades GPS: N 42.6260071° E 1.5517626°

Totes les rutes han estat realitzades sobre el terreny per RUTES PIRINEUS. Les rutes poden variar molt en funció de l'època de l'any, de la neu i de les condicions meteorològiques. RUTES PIRINEUS no es responsabilitza de qualsevol mal ús de les seves guies i recomana que cadascú sigui responsable i prudent a la muntanya. Així mateix, us convidem a documentar-vos amb llibres i guies especialitzades per complementar la informació aquí descrita. Tots els temps són efectius i prenen un caràcter orientatiu, no s'han tingut en compte les parades per petites que siguin. Per qualsevol suggeriment, RUTES PIRINEUS us convida a enviar un correu a info@rutespirineus.cat.